

ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИНГ ТРАНСФОРМАЦИЯСИГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ШАХС ҲАЁТИДАГИ ГЛОБАЛ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Р.Н. Рахимхўжаев,

Ўзбекистон Республикаси

ИИВ Академияси Тезкор-қидирув фаолияти

кафедраси бошлиғи, юридик фанлар бўйича

фалсафа доктори (PhD), доцент.

E-mail: rakhimxo'jayev@mail.ru

Детерминантларнинг кейинги гуруҳини шахсий ҳаёт формати ва шароитларига оид ўзгаришлар ташкил этади, бу ўзгаришлар шахс ёки кичик ижтимоий гуруҳлар ҳаётига тааллуқли бўлса-да, бутун жамият томонидан янги оммабоп йўналиш, янги турмуш тарзи, янги ҳаётий мафкура сифатида қабул қилинади ва баҳоланади. Бу шахсий нуқтаи назар, индивидуал одат бўлиб, у шахслар ўртасида тарқалади ва ривожланади ҳамда парадоксал тарзда ижтимоий анъана ва удумга айланиб боради.

Кейинги мулоҳазаларни бошлашдан олдин юридик психология қондасига асосланиб, юристларнинг касбий фаолиятида мулоқот тахминан 80 фоизни ташкил этишини ҳисобга олган ҳолда¹, қуйидагиларни таъкидлаш лозим: *биринчидан*, ходимда бевосита мулоқот ўрнатиш қобилиятининг мавжудлиги; *иккинчидан*, ушбу мулоқотни амалга ошириш имкониятига эга бўлиши жуда муҳим ҳисобланади.

Айнан кейинги мулоқот ва/ёки объект ҳақида сезги орқали маълумот олиш мақсадида тўғридан-тўғри алоқа ўрнатиш кўплаб тезкор-қидирув тадбирларининг асосини ташкил этади.

“Инсоний ёки ижтимоий мулоқот муайян ижтимоий-маданий макон ва замонда кечадиган жараён бўлиб, камида икки шахс (субъект ёки иштирокчи) ўртасидаги ўзаро алоқани назарда тутди. Ушбу шахслар бир-бирлари билан

¹ Юридическая психология: учебник для студентов вузов, курсантов и слушателей образовательных учреждений МВД России юридического профиля / И.Б.Лебедев и др., под ред. В.Я.Кикотя. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. С. 297 (479 с.)

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

мулоқот қилишга эҳтиёж сезишади, қизиқиш билдиришади ва бундай алоқа зарур ҳамда мазмунли эканини тушунишади. Коммуникацияда иштирок этувчилардан бири алоқа ўрнатиш ташаббуси билан чиқади, иккинчиси эса ўз эҳтиёжлари ва қизиқишларига қараб, ушбу алоқага киришиши ёки киришмаслиги мумкин”².

Маълум бир қизиқиш уйғотадиган шахс билан психологик алоқани ўрнатиш, “ривожлантириш” ва сақлаб қолиш масаласига психология, социология, коммуникация, маркетинг, кадрлар билан ишлаш ва бошқа соҳалардаги ўнлаб илмий ишлар бағишланган³. Ушбу тадқиқотларда, шубҳасиз, ноёб ғоялар ва амалий аҳамиятга эга оқилона, прагматик тавсиялар мавжуд. Бироқ, уларни тезкор-қидирув фаолиятида қанчалик қўллаш мумкин?

Ижтимоий фаолликнинг бошқа кўплаб турларидан фарқли ўларок, мулоқот асосий бошланғич (ёки ҳеч бўлмаганда улардан бири) сифатида намоён бўладиган ҳолатларда, тезкор-қидирув фаолияти – бу шундай инсон фаолияти турики, унда “субъектлар қарама-қарши мақсадларни кўзлайдилар,

² Григорьянц Н.В. Речевые средства коммуникации: к проблеме трансформации на рубеже XX–XXI веков // Современная научная мысль: материалы II Международной научно-практической конференции. 10 ноября 2016 г. / гл. ред. М.П.Нечаев. Чебоксары: Экспертно-методический центр, 2016. С. 148

³ Исупова О.Г. Телефонное интервью: заметки организатора опроса // Социология: Методология, методы, математические модели. 1996. № 7. С. 130–146; Станкин М.И. Психологические способы установления контактов между людьми: учебное пособие. Москва: Московский психолого-социальный ин-т, 2006. 399 с.; Петрова Ю.А. Культура и стиль делового общения: учебное пособие. Москва: Гросс Медиа, 2007. 208 с.; Тигунцева Г.Н. Психология установления контакта педагога с подростком-правонарушителем: монография. Иркутск: Иркутский гос. ун-т, 2011. 236 с.; Мадалиева С.Х., Асимов М.А., Ерназарова С.Т. Формирование и развитие коммуникативной компетентности врача // Научное обозрение. Педагогические науки. 2016. № 2. С. 66–73.; Пучкова И.О. Техника привлечения клиентов с помощью инструментов нетворкинга // Управление продажами. 2016. № 4. С. 276–283.; Айвазян О.О., Бондаренко В.А. Особенности установления контакта в публичном выступлении: приемы управления аудиторией // Интегрированные коммуникации в спорте и туризме: образование, тенденции, международный опыт. 2018. Т. 1. С. 14–15.; Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности: учебное пособие. Москва: Проспект, 2003. 208 с.; Озеров И.Н. Риск в оперативно-розыскной деятельности: монография. Белгород: Белгородский юридический институт МВД России, 2004. 119 с.; и др.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

томонларнинг манфаатлари тўқнашади ва ўзаро муносабатлар зиддиятли тусга эга бўлади”⁴. Тезкор-қидирув фаолиятининг ўзига хос хусусияти шундаки, тезкор қизиқиш уйғотувчи шахс (яъни маълумот манбаи ва потенциал респондент) билан алоқа ўрнатиш зарур бўлган ҳолатда, алоқа ва суҳбат натижаларидан манфаатдор бўлган ташаббускор иш изловчи ёки муайян товарни қидираётган харидордан фарқли ўлароқ, буни шунчаки юрагининг тубида хоҳламаслиги ва мулоқотдан бош тортиши эмас, балки атайлаб ва фаол қаршилиқ кўрсатиши мумкин.

Ёки, масалан, бошқа бир вазиятда сўров ўтказилаётган шахс суҳбатнинг ҳақиқий мақсади ва ундаги муҳокама этилган масалаларнинг аслида нимадан иборат эканлигини ёки суҳбатдошнинг тезкор ходим эканлигини сезмаслиги керак бўлади. Бундай шароитда, муваффақиятли мулоқот учун коммуникабельлик – яъни турли ёшдаги, характери ва ижтимоий мавқеи ҳар хил бўлган шахслар билан тез ва осон тил топишиш қобилияти – катта аҳамият касб этади. Бу нуқтаи назардан, тезкор ходим томонидан психологик алоқа ўрнатиш усуллари (яъни ишончли ва мулоқот учун қулай муҳит яратиш) яхши ўзлаштириши муҳим ҳисобланади⁵. Қуйида келтирилган мулоҳазалар, статистик маълумотлар ва баъзи мантикий хулосалар, бизнинг фикримизча, шахсиятдаги индивидуал ўзгаришларни намоён этмоқда. Бу ўзгаришлар алоҳида ҳолат эмас, балки умумий тенденция сифатида қаралиши мумкин бўлиб, натижада тезкор-қидирув инструментларининг ўзгаришига қонуний равишда олиб келган.

Бугунги кунда, илм-фан ва техника тараққиётининг глобал босқичида, ҳаётимизга янги рақамли технологиялар жадал кириб келаётган шароитда, инсонлар турмуш тарзи ва тафаккури кескин ўзгармоқда. Фикримизча, 20-30

⁴ Шиенок В.П. К вопросу о содержании реализации принципа соблюдения конспирации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Пути совершенствования оперативно-розыскной деятельности в условиях правовой реформы: сборник научных трудов. Минск: Академия милиции МВД Республики Беларусь, 1993. С. 22–23.

⁵ Волчецкая Т.С. Комплексный подход к проблеме установления психологического контакта в оперативно-розыскной деятельности // Вестник Калининградского филиала СПбУ МВД России. 2019. № 4 (58).

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

йил ёки ундан кўпроқ вақт олдин одамлар ҳаётига хос бўлмаган, бирламчи алоқа ва кейинги мулоқот имкониятларини сезиларли даражада пасайтирадиган қуйидаги салбий детерминантлар пайдо бўлмоқда, тез тарқалмоқда ва кучаймоқда:

Биринчидан, аҳолининг ижтимоий ёпиқлиги ва у билан боғлиқ бўлган шахснинг бевосита мулоқотга кириши олмаслик даражасининг бир неча баробар ортиши. Аксарият замонавий шаҳарларда аҳоли зичлиги бир неча баробар кўпайган бўлса-да, одамларнинг ҳаёт шакли ва кундалик ҳаётдаги жонли мулоқоти ёпиқ томонга ўзгарди. Мисол тариқасида XX аср боши ва ўрталари ҳамда XXI аср бошларидаги ҳаёт тарзини таққослаш мумкин (бу қисман тезкор-қидирув фаолиятининг шаклланиши, ривожланиши ва тезкор-қидирув тадбирларининг шаклланиш босқичларига мос келади)⁶. Кўриб чиқиладиган даврда мамлакат аҳолисининг таркиби тубдан ўзгарди. XX асрда давлатнинг индустриал ривожланиши шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг нисбатини кескин ўзгартирди. Агар XX аср бошларида шаҳарларда аҳолининг 15 фоизи яшаган бўлса, ҳозирги кунда аҳолининг 73 фоизи саноатлашган мамлакатларга тўғри келади. Шу вақт ичида мамлакат аҳолиси 2 баравар, шаҳарлар аҳолиси эса 10 баравар кўпайди. Юқорида айтиб ўтилган ўзгаришлар ва қишлоқ аҳолисининг камайиши оқибатларидан ташқари, бу, албатта, турмуш тарзига ҳам таъсир кўрсатди, бу эса ўз навбатида тезкор инструментларнинг функционал хусусиятларини шакллантирган⁷.

Аср бошларида 1 оилага мўлжалланган уйлар (қўшнилар билан алоҳида яшаш назарда тутилмоқда); кўп болали оилалар; бир неча авлод қариндошларининг

⁶ Якунов Р.Х. Наука об оперативно-розыскной деятельности в России: этапы и перспективы развития // Научный вестник Омской академии МВД России. 2008. № 4 (31). С. 41–45; Ударцев С.Ю. Этапы становления и развития теории оперативно-розыскной деятельности // Вестник краснодарского университета МВД России. 2015. № 1 (27). С. 60–62; Румянцев Н.В., Мальчук О.И. Развитие оперативно-розыскной деятельности с древних времен до XX века // Вестник Московского Государственного лингвистического университета. Общественные науки. 2016. № 3 (742). С. 177–186; и др.

⁷ Якубов, Х. Ш. (2023). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО МЕРОПРИЯТИЯ «ОПРОС». ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 25(2), 45-48.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

– ота-оналар, болалар, невараларнинг биргаликда яшаши; сув қувурлари, канализация, майший қулайликларнинг йўқлиги ва ҳар куни бир қатор жамоат жойларига (кудук / булок, дўконлар, бозорлар ва бошқалар) бориш зарурати; кўплаб фаолият турларининг гуруҳий хусусияти; оммавий ахборот воситаларининг етарли эмаслиги (баъзан умуман йўқлиги) ва шу сабабли кўшнилар, ҳамкасблар (ишдаги ҳамкасблар)нинг фаол мулоқоти бўлган. Натижада, кўплаб манбаларда бир-бири ҳақида катта ҳажмдаги маълумотлар мавжуд. Пиёда, яъни секин-аста кўча-кўйларда ҳаракат қилиш ва аҳолининг кўплаб мажбурий кундалик алоқалари маълум даражада танишув ва мулоқотни таъминлар эди. Бу ҳолат учрашувларнинг тасодифий бўлишига имкон бериб, суҳбатдошларда «легенда» остида фаолият юритаётган тезкор ходимларга нисбатан шубҳа пайдо бўлишини олдини олар эди. Бу эса сўров, тезкор аниқлов ва шахсий изқуварлик каби комплекс коммуникация усуллариининг жуда долзарб ва самарали бўлишини таъминлаган.

XX асрнинг ўрталари ва охирида шаҳар аҳолисининг зичлиги сезиларли даражада ошганлиги билан ажралиб туради. Иш ва ҳаёт тарзи, давлатнинг гуруҳий онг ва коллективликни шакллантиришга қаратилган мақсадли ижтимоий сиёсати, аҳолининг қарийб бир хил моддий таъминланиши (ижтимоий мақом тенглиги маъносида), кўплаб ишлаб чиқариш корхоналари, таълим муассасалари ва кутубхоналар, спорт ташкилотлари, дам олиш уйлари, санаториялар ва бошқа кўплаб объектлар одамлар ўртасида ҳар куни оммавий алоқалар, доимий касбий, майший ва дам олиш мақсадидаги жонли мулоқот ҳамда ахборот тарқалишига асос бўлган.

Аҳолининг кўпчилигида шахсий транспорт воситаси мавжуд бўлмаганлиги ва ҳар куни жамоат транспортдан фойдаланиш зарурати, фигурант билан бевосита жисмоний алоқага киришиш (коммуникация учун) имкониятларини кўпайтирган ҳамда уни “бошқа одамлар қатори”да масофадан кузатиш имконини берган.

Бундан ташқари, ўша даврда расман номланмаган, лекин ҳозирги тезкор-кидирув тадбирларнинг прототиби бўлган юқоридаги самарали усуллар илғор тайёргарлик ва амалга ошириш тактикаларини жорий этиш ҳамда махсус жиҳозланган автомобиллардан фаол фойдаланиш орқали изчил

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

такомиллаштирилган. Ўша давр учун инновацион бўлган тезкор гардероб ва ниқоблаш воситалари; махсус техник воситалар – яширин олиб юриладиган кўп каналли экранли алоқа радиостанциялари, аудио-, фото-, кино- ва видео қайд этиш, тунги кўриш, электрон кузатув, изотопли маркировкалаш ва шу каби ниқобланган воситалар.

Ҳозирги вақтда эса турмуш тарзи, унинг шакли ва мароми, шунингдек, асрлар бўсағасида тубдан ўзгарган дунёқараш, маънавий-ахлоқий қадриятлар ва фуқароларнинг ўзлигини англаши амалда инсонни жамиятдан ажратиб қўймоқда. Мегалополислар ва “ўртача” шаҳарларидаги замонавий кўп қаватли уйлар 200 дан 1500 тагача хонадонга эга бўлиб, аҳоли зичлиги бир хонадонга нисбатан бир неча марта ошганига қарамасдан, аҳолининг мулоқотчанлиги парадоксал равишда камаймоқда.

Социологларнинг таъкидлашича, “турар-жой фонди тузилиши – бу одамлар орасидаги жисмоний сиғимлик билан психологик ажрალიшнинг, узоклашиш ва атрофдагиларга нисбатан масъулиятсизликнинг ифодаси. Мажбурий яқин яшаш табиий ҳаёт шакллари бузади”⁸. Бизнинг фикримизча, замонавий шаҳарларда қурилишнинг мажбурий юқори зичлиги ва уйларнинг аҳоли билан бандлиги шароитида ҳозирги яшовчилар қуйидаги турли хил объектив ва субъектив сабабларга кўра бир-бирлари билан “жонли” мулоқот қилмасдан, ёпиқ ҳолда яшайдилар:

маънавий-ахлоқий қадриятлар ва идеалларнинг оммавий ўзгариши, бу кўп жиҳатдан ижтимоий тузумнинг ўзгариши, ўзига хос устуворликлар тизимига эга бўлган бозор иқтисодиётининг қарор топиши билан боғлиқ эди. Буларнинг барчаси жамоавий қадриятларнинг аста-секин, аммо муқаррар равишда индивидуалистик қадриятлар билан алмашилишига олиб келди: ўзини ўзи намоён этиш, ўз тақдирини ўзи белгилаш, танлаш эркинлигига интилиш, жамоатчилик фикри ва бошқа одам фикрининг аҳамиятини пасайтиришга олиб келди. Тадқиқотчилар тўғри таъкидлаганидек, ҳар йили индивидуализм идеологияси тараққий этмоқда ва инсон онгида тобора мустаҳкам жой эгаллаб бормоқда. Бу ўсиш келгусида ҳам давом этиши кутилмоқда. Индивидуализм

⁸ Беляев М.К., Лысенко А.В. Развитие малоэтажного домостроения в российских городах // Социология города. 2013. № 2. С. 3–8.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

инсоннинг ўзига хос жиҳатларини очиш имконини беради. Бироқ шахснинг автономлиги унинг ўз манфаатларини биринчи ўринга қўйишини ва фақат ўз кучига таянишини англатади. Бу ҳолда инсон кўпинча ахлоқ қоидаларига эътибор бермайди, унинг онгида ўзини намоён қилиш, шахсий муваффақиятга эришиш, эгоизм ва шахсий эҳтиёж ҳамда лаззатларни қондириш каби қарашлар устувор аҳамият касб этади; шу билан бирга, ўз халқи, жамияти ёки ижтимоий гуруҳи манфаатларига эътибор деярли берилмайди⁹;

ҳаёт суръатининг “тезлашиши” — бу ҳолат қисман индивидуализм ғоялари ва инсоннинг мумкин қадар кўпроқ моддий неъматлар ҳамда ижтимоий имтиёзларга эришишга интилиши билан боғлиқ. Бу мақсадга эришиш учун инсон ўзининг зич кундалик режасидан мажбурий бўлмаган учрашувлар, сафарлар ва ишлардан воз кечишига тўғри келади. Замонавий инсон кўп вазифали режимда яшайди ва ишлайди, кўпроқ ишларни бажаришга, унга яратилган имкониятларни тўлиқ рўёбга чиқаришга ҳаракат қилади. Шу билан бирга, индивидуалистик қадриятларни устувор деб ҳисоблар экан, у ўз вақтини тежаш мақсадида “ортиқча” мулоқотлардан — яъни ундан воз кечиш мумкин бўлган алоқалардан — воз кеча бошлайди;

аҳолининг ишда ёки ўқишда бўлиши туфайли уларнинг асосий қисмининг уйда бўлмаслиги кузатилади. Турли тоифадаги фуқароларнинг (ишчилар, хизматчилар, тиббиёт ходимлари, ҳарбийлар, талабалар, пенсионерлар, ўқувчилар ва бошқалар) кундалик ҳаёти динамикасини, хусусан, уларнинг уйдан чиқиш ва қайтиб келиш вақтларини таҳлил қилар эканмиз, қуйидагини қайд этиш мумкин: аҳолининг катта қисми яшаш жойини соат 06:30 дан 09:00 гача тарк этади ва соат 18:00 дан 21:00 гача қайтиб келади. Ушбу ҳолат нафақат қўшнилар ўртасидаги мулоқот даражасининг пасайишини, балки шу вақт оралиғида яшаш жойида тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг мумкин эмаслигини ёки самарадорлиги жуда пастлигини яққол намоён этади. Аниқки, тезкор бўлинма ходимлари учун иш вақти бўлган кундузги вақтда кўпчилик фуқаролар уйда бўлмайди. Бу эса яшаш манзилида тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишни мазкур вақтда ё фойдасиз, ё жуда самарасиз қилади.

⁹ Ващенко И.С., Рыкалина Е.Б., Фахрудинова Э.Р. Индивидуализм в современном обществе. <https://medconfer.com/node/1762>

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

Аҳоли уйда бўладиган вақт, аслида, тунги даврга тўғри келади. Бу эса табиий равишда, улар билан алоқага чиқишда жиноят-процессуал ва маъмурий-хукукий чекловларни юзага келтиради.

уй-жойда яшовчилар / уй-жойни ижарага олувчиларнинг даврий алмашинуви (ижарага олинган уй-жой). XX аср ўрталари ва иккинчи ярмида уй-жой сотиб олишга (одатда давлатдан олишга) интиланлардан фарқли ўлароқ, бизнинг айрим замондошларимиз шахсий уй-жой майдонига эга бўлишни ҳаётий зарурат деб ҳисобламайдилар. Узоқ муддатли ижара — ижарачиларнинг кўпчилиги томонидан танқид қилиниши ва қўллаб-қувватланмаслигига қарамасдан — бугунги кунда шахсий уй-жойга нисбатан афзалликлари ва устунликлари борасида баҳсли деб қаралиши мумкин бўлган, бироқ маълум ижтимоий фойда берадиган, қисман мажбурий, бироқ жуда кенг тарқалган ижтимоий амалиёт ҳисобланади. Замонавий таҳлилчилар ва статистиклар томонидан квартира ижарачиларининг сони ортиб бораётгани ва ижарачилар қатлами ижтимоий гуруҳ сифатида кенгайиб бораётгани тўғри равишда таъкидланмоқда¹⁰. Ушбу тенденция Тошкент ва шаҳарни ташкил этувчи кўплаб корхоналар, ўқув ва маданий муассасалар, нисбатан кенг ҳамда хилма-хил меҳнат бозори (касблар) ва бошқаларга эга бўлган минтақавий марказлар учун айниқса долзарбдир. Шаҳар аҳолисининг ўсиши давом этаётганини ва кўчиб келганларнинг мутлақ кўпчилиги учун уй-жой сотиб олиш муаммосининг молиявий кескинлигини ҳисобга олган ҳолда, ушбу омил ҳали узоқ вақт давомида долзарб бўлиб қолишини тан олиш керак;

маиший мустақиллик — бу совуқ ва иссиқ сув, канализация, газ, электр энергияси, маиший техника, алоқа ва коммуникация воситалари, интернет ҳамда ўтган асрнинг боши ва ҳатто ўрталарига хос бўлмаган бошқа қулайликларнинг доимий ва деярли узлуксиз мавжудлиги туфайли одамларда кўшнилардан ёрдам сўраш эҳтиёжи йўқолишига олиб келди. Маиший хизмат кўрсатиш соҳасининг (оддийларидан то мураккабларигача) ривожланиши ва кенг омма учун мавжуд бўлиши, шунингдек, деярли ҳар қандай саноат ва озиқ-

¹⁰ Александрова О.А., Борковская Е.И. «Купить нельзя арендовать»: Куда поставит запятую столичная молодежь? // Вестник Финансового университета. Гуманитарные науки. 2019. № 9 (5). С. 97–105; и др

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

овқат маҳсулотларини онлайн харид қилиш ва етказиб бериш имкониятлари ҳам яшаш жойидаги ҳамда умуман жамиятдаги мулоқотларнинг камайишига ёки бутунлай йўқолишига хизмат қилмоқда;

кундалик ишлар билан бандлик. Замонавий ҳаёт ўзининг ижтимоий, иқтисодий, уй-жой, гендер, мода ва бошқа кўплаб талаблари ҳамда тенденциялари билан шахснинг ихтиёрий ёки мажбурий тарзда банд бўлишини белгилаб беради. Бу – асосий, баъзан эса қўшимча иш жойи, таълим муассасалари (таълим курслари, семинарлар, тренинглар), спорт тўғараклари, дўконлар, ҳобби ва бўш вақтни самарали ўтказиш, якшанба ва йиллик дам олиш каби фаолиятларни ўз ичига олади. Замонавий инсоннинг ҳаёти, расмий ишламайдиган шахслар (уй бекалари, мактаб ўқувчилари, талабалар, пенсионерлар)ни ҳам ўз ичига олган ҳолда, фақатгина хонадонда доимий ёки вақтинча бўлиш билан чекланмайди. Уларнинг кун тартиби юқорида қайд этилган ва шунга ўхшаш ижтимоий объектларга ҳар кунлик ёки маълум муддатларда ташрифлар орқали тўлиқ ташкил этилган бўлади;

қўшнилардан мақсадли субъектив узоқлашиш. Бу ҳолат ўзининг мустақиллиги, ўзига тўқлиги, муҳимлиги, кадрлилиги ва қўшнилар билан (айниқса турли ижтимоий мақомдаги шахслар – ижтимоий чекланган қатлам вакиллари, кексалар ва бошқалар билан) мулоқот қилиш истагининг йўқлигини намоён қилиш орқали кузатилади. Бундай муносабат фақат яшаш жойида эмас, балки кундалик фаолият жараёнида ҳам – жамоат транспортида, навбатларда, фитнес марказларида ва шунга ўхшаш жойларда ҳам намоён бўлади. Ижтимоий психологлар¹¹ ушбу масала доирасида муҳим омилни аниқлашган: замонавий аҳолида бошқа инсонлар билан ижобий ҳиссий муносабатларни ўрнатиш, қўллаб-қувватлаш ва сақлашга бўлган эҳтимолий ва айтиқса амалий интилиш деярли мавжуд эмас. Қўшнилар билан шахсий муаммоларни муҳокама қилиш, улар билан дам олишни ташкил этиш,

¹¹ Ижтимоий психологлар – жамиятдаги шахслараро муносабатларни, гуруҳлардаги хулқ-атвори, ижтимоий таъсир ва шахснинг жамиятдаги роли каби жараёнларни ўрганувчи олимлар. // <https://chatgpt.com/>

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

меҳмонга бориш каби эҳтиёж ва хоҳишлар ҳам кузатилмайди¹². Фикримизча, ушбу тенденциялар тобора ривожланиб бормокда;

юқорида кўриб чиқилган ижтимоий ҳодисанинг йўналишларидан бири сифатида миграция сиёсати оқибатларининг ўзига хос ривожланишини кўрсатиш мумкин¹³.

Юқорида таъкидланганидек, шаҳарларда вақтинча ёки доимий яшаш ва жамиятга мослашиш мақсадида Россия, Хитой ва бошқалардан келган мигрантлар жойлашишга уринишмоқда. Бунда мигрантларнинг миллий, диний, маданий ва бошқа турмуш тарзи хусусиятлари (кўп ҳолларда — жой аҳолиси учун хос бўлмаган, ҳатто маргинал ёки салбий деб баҳоланадиган ҳолатлар) уларнинг яккаланган ҳолда, эҳтиёткорлик билан, доимий тарзда биргаликда яшашларини, ўз этносининг тарихий диний ва маданий-анъанавий меросига амал қилишларини, маҳаллий аҳоли билан кам мулоқот қилишларини ва **коммуникатив ёпиқлик** (асосан диаспора доирасида, ўз миллий тилида алоқа қилиш) ҳолатини юзага келтиради. Шу билан бирга, **шартли маиший етарлилик** (жамият билан кенгроқ ижтимоий-маънавий ҳамкорликни ўрнатиш ва мослашишга эҳтиёжнинг йўқлиги ёки бундай истакнинг мавжуд эмаслиги) кузатилади. Бу эса маҳаллий жамият билан тўлиқ интеграциялашув жараёнининг сусайишига олиб келади.

Бундан ташқари, айрим мигрантларнинг ноқонуний ҳуқуқий мақоми уларни онгли равишда ёпиқ турмуш тарзи олиб боришга мажбур қилади. Улар этник гуруҳ доирасидан ташқарида “ортиқча” алоқалардан қочишга, ҳатто жиддий хавф-хатар ҳолатларида — оғир касаллик, уларга нисбатан жиноят содир этилиши, ҳужжатларни йўқотиш ва бошқа ҳолларда ҳам ўзлари ва ҳаммиллатдошлари тўғрисида маълумот бермасликка ҳаракат қиладилар.

¹² Смолова Л.В. Сравнительный анализ удовлетворенности жилой средой жителей различных районов Санкт-Петербурга (пилотажное исследование) // Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. 2011. Т. 16. № 2. С. 43–47.

¹³ Бизнинг фикримизча, кўриб чиқилаётган ҳодиса икки томонлама хусусиятга эга - у ижтимоий жиҳатларни ҳам, соф шахсий жиҳатларни ҳам ўз ичига олади. Бирок, унда айнан гуруҳ ичидаги ва гуруҳдан ташқаридаги шахслараро муносабатлар устунлик қилганлиги сабабли, биз уни ушбу гуруҳга киритдик.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

Мигрантларнинг бундай хатти-ҳаракатлари табиий равишда маҳаллий аҳоли орасида ксенофобия, яъни бошқа миллат вакилларига нисбатан ёқтирмаслик, ишончсизлик, улардан узоқлашиш ва бундай мажбурий қўшничиликни ҳар томонлама инкор этиш каби салбий муносабатларни келтириб чиқаради.

Ушбу ижтимоий муаммо айниқса XX асрнинг иккинчи ярми ва XXI аср бошларида Америка Қўшма Штатлари, Буюк Британия ҳамда 2010 йилларда Яқин Шарқдаги ҳарбий низолар кучайганидан сўнг Европа Иттифоқининг ривожланган давлатларида ўта кескин шаклда намоён бўлди. Ушбу давлатлар ўн минглаб қочкин ва меҳнат мигрантларини қабул қилган эди. Кўрсатилган мамлакатларда алоҳида “этник” ижтимоий нуқталар — кафе, дўконлар, сартарошхоналар, клублар, автоювиш шохобчалари ва бошқалар шаклланган, бундан ташқари, бутунлай “этник” кварталлар ва ҳатто туманлар вужудга келган. Бундай ҳудудлар Хитой, Жанубий Америка, Африка, Осиё, Россия ва бошқа мамлакатлардан келган мигрантлар томонидан ташкил этилган бўлиб, маҳаллий ижтимоий инфратузилма айнан шу этнос вакиллари — легал ва ноқонуний мигрантлар, меҳнат муҳожирлари ва қочқинлар томонидан таъминланади. Бундай ҳудудларга маҳаллий аҳоли, ҳатто полиция ходимлари ҳам юқорида таърифланган сабаблар ва ушбу жойларнинг юқори жиноятчилик даражаси туфайли кирмасликка ҳаракат қилишади.

Шуни таъкидламоқчимизки, афсуски, замонавий Ўзбекистондаги тенденциялар хорижий давлатлар тажрибасида кузатилган қайғули ҳолатларни такрорламоқда. Россия шаҳарларидаги этник диаспоралар ҳаёти билан боғлиқ муаммолар — уларга хос бўлган кланчилик, маҳаллийчилик, ўзаро ёпиқлик ва “жиноий ихтисослашув” каби ҳолатлар — социологлар, криминологлар ва виктимологлар томонидан анча олдин қайд этилган эди¹⁴. Шу билан бирга, кам ижтимоий мақомга эга бўлган меҳнат мигрантлари,

¹⁴ Чефходзе Р.Г. Этнические аспекты преступности: дис. ... канд. юрид. наук. Омск: Омский юридический институт МВД России, 1999. 186 с.; Клейменов М.П. Введение в этнокриминологию: монография. Омск, 2004, 244 с.; Зюков А.М. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых представителями разных этнических групп: дис. ... канд. юрид. наук. Рязань: Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2005. 229 с.; Поздняков А.Н. Миграция и этническая преступность: причинно-следственные связи: монография. Москва, 2019. 224 с.; и др

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

кочқинлар ва ноқонуний келган шахслар сонининг оммавий равишда ўсиши мамлакат аҳолиси таркибида миллий тилини афзал кўрадиган, ташқи мулоқотлар учун “ёпик”, ижтимоий жиҳатдан изоляцияланган қатлам вужудга келишига олиб келиши муқаррар. Бу ҳолат, шубҳасиз, уларга нисбатан ўтказиладиган **тезкор-қидирув тадбирлари** самарадорлигига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Кўриб чиқиладиган муаммонинг айрим белгилари аллақачон сўнгги бир неча ўн йилликда — жумладан, этник жиноий гуруҳларга нисбатан олиб бориладиган тезкор-қидирув тадбирлари жараёнида кузатилмоқда. Этник жиноий гуруҳлар ҳар қандай бегона таъсирга нисбатан максимал даражада ёпик бўлиб, диаспора аъзолари ўртасидаги мулоқот (айниқса маҳаллий яшаш жойларида ёки мажбурий изоляция жойларида — вақтинчалик сақлаш ҳибсхоналари, тергов ҳибсхоналари, жазони ижро этиш муассасалари ва ҳ.к.) фақат миллий тилда амалга оширилади. Бу ҳолатни тадқиқотчиларнинг мутлақ кўпчилиги қайд этган¹⁵.

Барча даврларда “ёпик”, тезкор иш олиб бориш учун деярли имконсиз бўлган ҳудудлар ва объектлар ҳисобланган лўлилар диаспоралари (лагерлар, кишлоқлар, мавзелар)ни шунга ўхшаш энг ёрқин, гарчи анча қадимий бўлса-да, мисол сифатида келтириш мумкин¹⁶. Бундан ташқари, кўриб чиқиладиган ижтимоий гуруҳ (мигрантлар) шахс ва жамият учун салбий оқибатларга олиб келувчи экстремистик ташкилотларнинг тарафдорлари ва ёлловчилари

¹⁵ Самсонов В.А. Оперативно-розыскное противодействие преступлениям, совершаемым этническими организованными преступными группами (по материалам Восточносибирского и Дальневосточного регионов): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург: СПбУ МВД России, 2005. 21 с.; Хромов И.Л. Оперативно-розыскные основы борьбы с преступностью иностранных граждан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Владимир: Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний, 2007. 42 с.; Васильченко Д.А. Психологические особенности проведения ОРМ «Опрос» в отношении иностранных граждан // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2012. № 1 (48). С. 22–25.;

¹⁶ Деметер Н.Г. Цыгане: миф и реальность. М.: Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая РАН, 1995. 92 с.; Михайлов М.А. Преступность в цыганской среде глазами Ганса Гросса. Проблемы криминалистики: сборник научных трудов. Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2007. С. 159–162.; Салекин М.С. Расследование краж из жилища в сельской местности: дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Академия управления МВД России, 2016. 266 с.; и др.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

томонидан радикаллаштириш ва мақсадли “ижтимоий зомбилаштириш” билан боғлиқ бўлган деструктив ғоялар таъсирга тушувчи энг заиф гуруҳлардан бири ҳисобланади.

Юқорида баён этилганлар нафақат биз прогноз қилаётган ижтимоий ўзгаришларни, балки тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни ҳам яққол кўрсатиб беради. Кўрсатилган қийинчиликларни бартараф этишнинг истиқболли йўллари ҳам яққол кўзга ташланади (гап бошқа идоралар томонидан амалга ошириладиган мигрантларни қўллаб-қувватлаш ва ижтимоийлаштириш бўйича давлат дастурлари ҳақида эмас, балки фақат ҳуқуқни қўллаш усуллари ҳақида бормоқда).

Фикримизча, бундай шароитда самарали ёндашувлардан бири — ушбу этнос вакиллари, шу жумладан мазкур тилда сўзлашувчи шахслар ва тилни яхши билувчи шахсларни тезкор ходимлар ва таржимонлар сифатида жалб этиш бўлиши мумкин. Шунингдек, ушбу тоифага мансуб шахсларни кўмаклашувчи шахс сифатида ҳамкорликка фаол жалб этиш ҳам мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Ушбу усулларнинг мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлиги АҚШ, Канада, Европа Иттифоқи каби давлатлар полиция органлари (жумладан, тезкор бўлимлари) томонидан олиб борилган кўп йиллик муваффақиятли ҳуқуқни қўллаш амалиёти билан исботланган. Ушбу давлатларда мигрантлар (жумладан, собиқ СССР республикаларидан келганлар) штатдаги полиция ходимлари, детективлар, терговчилар, таржимонлар, кўмаклашувчи шахслар сифатида ҳамкорликда фаолият юритиб, тегишли контингентлар ва ҳудудлар билан ишлашда ихтисослаштирилган.

2020 йилдаги коронавирус пандемияси амалда исботлаб берганидек, уйда ёки мавжуд жойда туриб, бошқа инсонлар билан тўғридан-тўғри мулоқотга киришмасдан туриб, масофавий тарзида ишлаш имконияти (ва ҳатто мажбурий зарурати) юзага келди.

XX аср охири ва XXI аср бошлари аллақачон турли касб эгаларининг — дастурчилар, дизайнерлар, бухгалтерлар, таржимонлар, иқтисодчилар, товар ва хизматларнинг онлайн сотувчилари ва бошқаларнинг — масофадан туриб

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

фаолият олиб бориши имконини берувчи меҳнат шаклининг пайдо бўлиши ва сони ортиши билан характерланган эди. Бу фаолият шакли доимий ёки ҳатто вақт-вақти билан иш жойида шахсан ҳозир бўлишни талаб этмасди. COVID-19 пандемияси шароитида жамият ушбу меҳнат (ва таълим – яъни икки томонлама “ўқитувчи-ўқувчи” жараёни) шаклини ривожлантириш заруратига дуч келди ва уни етарлича самарали ҳал қилди. Тахминимизча, мазкур ҳолатнинг келгуси генезиси масофавий тарзда ишлайдиган шахслар сонининг кўпайишига олиб келади, бу эса ўз навбатида уларнинг маиший даражадаги коммуникатив фаоллигига таъсир қилиб, унинг пасайишига сабаб бўлади.

Муаллиф томонидан келтирилган ўртача статистик шахснинг ижтимоий ёпиқлиги ва унинг коммуникатив фаоллиги пасайишининг сабаблари рўйхати тўлиқ ва мутлақ ҳақиқат деб даъво қилинмайди ҳамда уларни қандайдир даражаларга ажратиш мақсад қилинмаган, чунки барча келтирилган детерминантлар муҳим аҳамиятга эга.

Юқорида қайд этилган индивидуал (субъектив) хусусиятга эга сабаблардан ташқари, алоқа ва мулоқот ўрнатиш имкониятига салбий таъсир кўрсатувчи, аралаш ёки янада ижтимоий табиатга эга омилларни ҳам алоҳида таъкидлаш зарур. Жумладан, бу — ҳар бир ҳудудда, кўпқаватли уйлар ҳовлиларида, подъездларида автоматик кириш-кўрик тизимлари (домофонлар), видеокузатув воситалари, шунингдек, доимий иш фаолиятини амалга оширадиган ижтимоий хизмат ходимлари — электриклар, лифтерлар, сантехниклар ва бошқаларнинг мавжудлиги каби ҳолатлардир. Ушбу тизимлар, албатта, жинойатларнинг олдини олиш, аҳоли хавфсизлиги ва қулайлигини таъминлашга хизмат қилади. Бироқ, бундай шароит, биринчидан, тезкор ходимнинг аниқ уй ёки подъездга бевосита киришини анча қийинлаштиради, иккинчидан эса, объектга афсона орқали ёки ноошкора йўл билан киришни талаб қилувчи комплекс тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда конспиратив имкониятларни кескин чеклайди.

Бундан ташқари, сўнгги ўн йилликлардаги ноҳуш криминоген вазият ва фуқароларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар вакилларига нисбатан ўта

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

салбий муносабати, “тезкор хизматларга нисбатан ноҳолислик”¹⁷ ва олдинги йилларда конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларнинг кенг миқёсда бузилиши¹⁸ аҳолининг кўпчилиги нотаниш одамни (тезкор бўлинма ходимини) нафақат ўз уйига киритишни, балки ҳатто “эшик орқали” мулоқот қилишни истамаслигини келтириб чиқармоқда.

Иккинчидан, фуқароларнинг шахсий автотранспорт воситалари сони ортиши ҳамда инсоннинг ишга, уйга, дўконларга ва бошқа манзилларга бориш учун йўлда ўтадиган вақтининг кўпайиши кузатишмоқда. Миллий статистика кўмитаси маълумотларига кўра, 2021 йилнинг 1 январь ҳолатига жисмоний шахсларга тегишли автотранспорт воситаларининг сони 2 955 295 тани ташкил этган бўлса, 2025 йилнинг 1 апрелига келиб бу кўрсаткич 4 522 100 тага етган, яъни деярли бир ярим баробарга ошган¹⁹ ва ўсишда давом этмоқда. Агар бу кўрсаткични XX асрнинг ўрталари билан таққосласак, ўсиш янада катта эканлиги маълум бўлади. Ҳозирги кундаги фуқаролар ишга ва уйга қатнаётганда шахсий ёки жамоат транспортида ҳаракатланади ҳамда кун давомида йўлда ўртача 2–3 соат вақт сарфлайди²⁰. Шахсий автомобилида ҳаракатланаётган инсон, деярли ҳеч қандай махсус ҳаракатлар қилмаган ҳолда, бошқа фуқаролардан ажратилган ҳолда бўлади ва объектив равишда “жонли” мулоқот учун эҳтимолий субъект ҳисобланмайди. Шу билан бирга, замонавий технологиялар унга автомобил бошқараётган пайтда ҳам интернетда фаол мулоқот қилиш (ҳатто ишлаш) имконини беради. Жамоат

¹⁷ Кальницкий В.В. Вопросы теории и практики уголовного судопроизводства: избранные труды. Омск: Омская академия МВД России, 2016. С. 75 (200 с.)

¹⁸ Захарцев С.И., Игнащенко Ю.Ю., Сальников В.П. Оперативно-розыскные мероприятия в XXI веке: монография. Санкт-Петербургский университет МВД России, Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности. Санкт-Петербург: Фонд «Университет», 2006. С.15 (320 с.).

¹⁹ <https://stat.uz/uz/>

²⁰ Тадқиқот жараёнида биз томонимиздан ҳар куни бир шахснинг ишга ва уйга қайтиш учун бир томонлама 50 кмдан ортиқ масофани шахсий автомобилида босиб ўтиши ҳолатлари аниқланди. Бу йўл ҳар томон учун тахминан 1,5 соат вақтни талаб қилади. Тошкент ва Тошкент вилояти аҳолиси учун бундай ҳолат транспорт инфратузилмаси, йўлларнинг тирбандлиги ва бошқа омиллар туфайли анча одатий ҳолат ҳисобланади (бу ҳолат биз томонимиздан қайд этилган. – Р.Р.)

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

транспортидаги вазият бироз бошқачароқ, лекин бундан яхшироқ эмас. Жамоат транспортидаги йўловчиларнинг кўпчилиги очикча ва намойишкорона атрофдагилардан узоқлашади: йўл давомида уйқуда бўлишади (уйқу ниқобларидан фойдаланган ҳолда), зарурий одоб-ахлоқ қоидаларига эътибор бермайдилар, китоб ўқишади, телефон, планшет, плеер, электрон китоб, наушник каби техника воситаларидан фаол фойдаланиб, “қўшнилар” билан мулоқот қилишни истамасликларини кўрсатадилар.

Учинчидан, компьютер технологиялари, мулоқот ва кўнгилочар воситаларнинг ривожланиши замонавий ёшлар учун (асосан, лекин нафақат!) “кимёвий воситаларсиз қўшилиб қолиш шакллари” – телефон, компьютер, ўйин қурилмалари (масалан, PlayStation, Xbox) ва бошқа IT қурилмаларига қарамликни келтириб чиқарадиган муқобил воқеликни яратди²¹. Виртуал кўнгилочарлик ва интернет орқали мулоқот қилиш дунёси ёшлар орасида ота-оналар, яқин қариндошлар ва ҳамқишлоқлар билан “жонли” мулоқот қилишни онгли равишда рад этишга олиб келмоқда. Улар компьютердан бошқа вақтни ўтказиш усулларини – ишлаш, ўқиш, дам олиш, сайр қилиш, театр, кўргазма, музей каби жойларга боришни инкор қиладилар. Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, Интернет тармоғи аслида бошқа воқелик, бошқа бир дунё бўлиб, одамлар том маънода “яшайдиган” бошқа дунё²². Онлайн муҳитда ишлаб, ўқиб, дам олиб, ўйнаб ва мулоқот қилиб, улар ҳақиқий ҳаётдан узоқлашиб, тирик инсонлар билан ижтимоий алоқалардан, сайр қилишдан ва оммавий жойларга боришдан воз кечадилар. Бу феноменнинг энг муҳим психологик сабаби шундаки, виртуал мулоқот инсонга жонли мулоқотда қийин ёпиш мумкин бўлган ташқи кўриниши, характери, хулқ-атвори,

²¹ Зорин К.В. «Одержимые». Зависимость: компьютерная, игровая, никотиновая... Москва: Русский Хронографъ, 2007. 256 с.; Литвиненко О.В. Психологические детерминанты компьютерной игровой зависимости и особенности ее психопрофилактики: дис. ... канд. психологич. наук. Санкт-Петербург: Всероссийский центр экстренной и радиационной медицины им. А.М. Никифорова МЧС России, 2008. 142 с.; Гришина А.В. Психологические факторы возникновения и преодоления игровой компьютерной зависимости в младшем подростковом возрасте: дис. ... канд. психологич. наук. Нижний Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т., 2011. 196 с.; и др.

²² Гончаров И.В. Новые векторы в развитии естественных прав человека // Вестник Университета прокуратуры Российской Федерации. 2019. № 6 (74). С. 18–23.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

молиявий аҳволи, одатлари, психологик муаммолари ва бошқа жиҳатларини яшириш – яъни респондентга “махфий” бўлиб қолиш имконини беради. Юқорида таъкидлаганимиздек, фойдаланувчи асоссиз равишда ўзига ҳар қандай (одатда, умумий-ижтимоий ёки тор корпоратив аҳамиятга эга, замонавий, ноёб ва ҳ.к.) шахсий фазилатларни бириктириши ва ўзини ҳар қандай одам деб ҳис қилиши мумкин. Шу билан бирга, ёлғон учун ҳеч қандай маънавий жавобгарлик йўқ. Шунингдек, аудитория олдида ўзини ноаниқ қилиш (тўлиқ инкагнито, логинлар, тармоқдаги исмлар, никнеймлар, аватарлар, бошқа одамларнинг фотосуратларидан фойдаланиш ва ҳоказолар) сабабли одоб-ахлоқ, ҳурмат, мулоқот этикаси ва одатий муносабат қоидаларига риоя қилиш талаблари чекланади, шу билан бирга нормал шахслараро алоқаларда қоидалар бузилганда деярли жавобгарликсизлик ва ҳеч қандай фуқаролик жавобгарлиги бўлмайди. Бундай тармоқли мулоқот мураккаб бўлмаган, осон олинадиган ва “тўйимли” суррогатга айланади, унга хос бўлган барча қийинчиликлар билан “жонли” мулоқот ўрнини босади.

Бизнинг фикримизча, мазкур ижтимоий-психологик феномен ўз асосида муайян шахсларнинг жиддий психологик муаммолари ва ички рағбатларига эга бўлиб, фаол равишда “ривожланишда” давом этмоқда ҳамда бутун бир авлоднинг (Тезкор-қидирув тадбирлари объектлари бўлиши мумкин бўлган шахсларнинг) тафаккури ва руҳиятига салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу жараён оғзаки мулоқот кўникмаларининг пасайишига, йўқолишига олиб келмоқда. Мазкур ҳолат амалиётчилар, айниқса, вояга етмаганлар ва ёшлар билан ишловчи ходимлар томонидан бир овоздан таъкидланмоқда. Бундан ташқари, интернет-маркетинг технологиялари ва етказиб бериш хизматларининг ривожланиши ҳам бундай истеъмолчиларнинг дўконлар, бозорлар, кафе ва маданий ҳордиқ жойларига боришдан оммавий равишда воз кечишига сабаб бўлмоқда. Бу эса, уларнинг шундоқ ҳам кам бўлган жонли ижтимоий алоқаларини янада чеклайди.

Шу билан бирга, виртуал маконда мулоқот қилаётган бундай инсонлар доимий равишда (кўпинча онгсиз равишда) ўзлари ҳақида жуда кўп миқдорда

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

тўғридан-тўғри ва билвосита ахборот қолдирадилар, бу эса ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар учун жуда қизиқарли ва фойдали манба бўлиши мумкин²³.

Тўртинчидан, техник воситалар орқали мулоқот форматидаги ўзгаришлар.

Замонавий аҳолининг юқорида айтиб ўтилган ижтимоий ёпиқлиги ва “жонли мулоқот”нинг жадал таназулига қарамай, муаллифларнинг фикрича, бунда шахсий коммуникатив фаоллик парадоксал даражада ошган, аммо жуда ўзига хос турлар ва шаклларни қабул қилган. XX асрнинг ўрталари ва охирида техник воситалар орқали амалга оширилган мулоқот стационар кабел телефонлари орқали суҳбатлар, телеграф ва пейджер орқали матнли хабарлар, факсимиль ёзишмалар ҳамда электрон почта орқали хат алмашиш кўринишида намоён бўлган²⁴. Кундалик ҳаётимизнинг реалларида рўй бераётган кўп сонли ва тезкор ўзгаришлар — яъни доимий касбий бандлик, ҳаёт суръатининг юқорилиги ва воқеаларга бойлиги, кўчиб юриш зарурати, кўплаб ишбилармонлик учрашувлари (алоқалари), давлатнинг симли телефон алоқаси устидан монополиясини йўқотиши ва мустақил тарзда фаолият юритувчи бир қанча мобиль алоқа провайдерларининг (турли тариф режалари билан) пайдо бўлиши, коммуникатив дастур ва иловаларнинг турфа хиллиги ҳамда ўзбек тилига хорижий сўзлар фаол кириб келиши — барчаси тармоқ орқали мулоқотнинг ҳам ташқи, ҳам мазмун жиҳатларида қуйидаги табиий ўзгаришларга олиб келди:

ҳар қандай турдаги алоқа воситалари, мессенжерлар ва ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш куну тун ва деярли барча жойларда амалга ошиши мумкин бўлган даражада доимий ва оммавий равишда мавжуд бўлиб қолди; ёзишмаларни чекловсиз муддатга сақлаш ёки дарҳол йўқ қилиш имконияти; кўп сонли очик, корпоратив тарзда ёпиқ ва ҳатто “махфий” (ахборотнинг сизиб чиқиш эҳтимоли жуда паст бўлган ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар

²³ Тамбовцев А.И., Павличенко Н.В. Детерминанты современных метаморфоз оперативно-розыскных мероприятий // Труды Академии управления МВД России. 2020. № 3 (55).

²⁴ Общение посредством почтовых писем хотя и не использовало напрямую технические средства (за исключением аппаратной / машинной сортировки), тем не менее являлось все-таки опосредованным общением и потому может быть включено в данный перечень (отмечено нами. – А. Т., Н. П.)

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

томонидан назорат қилиш деярли мумкин бўлмаган) ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлардан, одатда, қонунга зид мақсадларда (масалан, гиёҳванд моддаларни сотиш ва харид қилиш) фойдаланиш;

маълум бир ҳис-туйғуларни ифодалаш, вазиятлар, ҳолатларни тасвирлаш ва улар билан бутун гапларни алмаштириш учун анъанавий матнли ёзув ўрнига белги тизимларидан (масалан, смайликлар, гифлар, эможилар ва бошқалар), шунингдек, фотосуратлар ва видеолардан оммавий фойдаланиш;

сўзлашув ва матннинг максимал ихчамлиги, профессионал жаргон, ёшлар, суб-маданий, корпоратив жаргон ва кўплаб сўзларни эркин ёзиш (таржимон, афтар, муסיқа ва бошқалар);

шахсий телефон (коммуникатор ёки ШК) орқали видеоконференция алоқани ташкил этиш ёки барча манзилчиларга бир вақтда хабар юбориш имконияти; реал вақт режимида суҳбатдошнинг жойлашувини аниқлаш, респондентларнинг контаклари ва ёзишмаларининг мазмунини кўриш имконини берувчи треккинг ва бошқа дастурлар ва иловалардан фаол фойдаланиш;

мобиль алоқа хизматларидан фойдаланувчиларнинг расмий эгалари бўлмаган коммуникатив платформаларга босқичма-босқич ўтиши кузатилмоқда. Бундай платформалар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг маълумот сўровларига мансубсиз бўлганлиги учун, улардан маълумот сўраш мумкин эмас. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар учун ягона мумкин бўлган назорат ва маълумотларни қайд этиш усули — олдиндан кимнинг ва қачон мулоқоти назорат қилиниши кераклигини билиб, ҳозирги вақтда мониторинг ўтказиш (ва зарур бўлса техник қайд этиш).

Замонавий коммуникация ҳақида айтиб ўтилганлардан келиб чиққан ҳолда, фикримизча, ҳозирги вақтда шахслар ўртасидаги кундалик ва иш билан боғлиқ мулоқот, жумладан жиноят ишлари, маъмурий ва фуқаролик ишлари бўйича алоқаларнинг виртуал муҳитга ўтиш тенденцияси янада аён ва кучаймоқда. Бу ҳолат олдин ҳам қайд этилган бўлиб, келажакда, масалан, эпидемия каби сабабларга кўра жойни тарқ етолмаслик каби объектив сабаблар туфайли расмий ҳуқуқий асосга эга бўлиши мумкин. Бу эса одамларни бир-биридан ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар учун керакли алоқалардан янада

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

узоқлаштирди, баъзан бундай алоқалар бутунлай йўқолиши ҳам мумкин. Натижада, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар олдига қўйилган ижтимоий вазифаларни бажаришда қийинчиликлар пайдо бўлади.

Бизнинг фикримизча, тезкор-қидирув тадбирларининг коммуникатив хусусиятларидаги айрим ўзгаришларнинг асосий сабабларидан бири, олдин санаб ўтилган технологик янгиликлар билан бир қаторда, психология, шахслар ўртасидаги мулоқот ва низоларни ўрганиш (конфликтология) каби бир қатор фанлардаги ютуқлар ва ҳатто кашфиётлар бўлиши мумкин.

Ходимнинг коммуникабельлик хусусияти ва мулоқот кўникмалари яқин ўтмишда тегишли тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш жараёнида алоқа ўрнатиш ҳамда кейинчалик мазмунли суҳбатни ташкил этишнинг асосий омилларидан ва муваффақият гаровларидан бири сифатида қаралган бўлса-да, аввал қайд этилган бир қатор сабабларга кўра, бугунги кунда ушбу кўникмалар муваффақиятнинг мутлақ кафолати ҳисобланмайди. Кўпчилик фуқароларнинг тезкор бўлинмалар ходимлари билан мулоқот қилишни истамаслиги сабабли коммуникация (унинг қайси турда бўлишидан қатъи назар, айниқса — “жонли” мулоқот) тобора камёб ва қисқа муддатли ҳолатга айланиб бормоқда, шу боис у ахборот олиш учун айниқса қимматли имконият сифатида қаралади. Бундай имкониятдан фойдаланмай қолишга йўл қўйиб бўлмайди! Шунингдек, тезкор-қидирув тадбирини амалга оширувчи ходимнинг тайёргарлик даражаси (*унинг коммуникатив кўникмалари, махсус техник воситалар билан жиҳозланганлиги, ёрдамчи тадбирларни амалга ошириш каби жиҳатлар*) шундай бўлиши керакки, у вақт танқислиги ва респондентнинг шахсий муносабати нохуш бўлган ҳолатларда — мулоқот қилишни истамаслиги, саволлардан қочиш, ёлғон маълумот бериш ва бошқа қарши ҳаракатлар шароитида — муайян “коммуникациявий” (*шунингдек, ҳиссий*) тезкор-қидирув тадбири вазифаларининг ҳал этилишини кафолатли таъминлай олсин. Бу шароитда ҳам коммуникациянинг шиддати, ҳам шартли “фойдали иш коэффиценти” (*маълум бир вақт бирлигида сарфланган куч ва воситаларнинг олинган ахборот ҳажми ва (ёки) қийматига нисбати*) бир неча баробар ошиши лозим. Бунга, жумладан, тезкор бўлинмалар ходимлари томонидан ўзларининг амалий мулоқот кўникмаларини кескин равишда

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

яхшилаш, тасвирларни визуаллаштириш имкониятларидан, профайлинг технологияларидан, рефлексив бошқарув усулларидан, респондентнинг психофизиологик ҳолатини масофадан туриб қайд этиш, назорат қилиш ва баҳолашга қаратилган техник воситалардан ва бошқа шунга ўхшаш усуллардан фойдаланиш орқали эришилиши талаб этилади.

Т.С.Волчецкаянинг таъкидлашича, замонавий психология, криминалистика, криминология, шунингдек, тезкор-кидирув фаолияти назарияси соҳаларида тактик усулларни, жумладан тезкор-кидирув фаолиятида психологик контакт ўрнатиш бўйича тактик ёндашувларни илмий жиҳатдан ривожлантиришни сезиларли даражада бойитиш имконини берадиган ютуқлар талайгина мавжуд. Бунда, хусусан, ҳолатли ёндашув усуллари, моделлаштириш, шахсни экспресс-диагностика қилиш усуллари, новербал воситалар, фаол тинглаш ва мулоқот техникалари ҳамда бошқа шунга ўхшаш ёндашувлар назарда тутилади²⁵.

Юқорида қайд этилганларга асосланиб, тезкор-кидирув тадбирларини оптималлаштиришнинг куйидаги йўналиши қизиқарли ва истиқболли деб ҳисобланади. Психологлар томонидан аниқланишича, шахслар ўртасидаги мулоқотнинг вербал компоненти 30 фоиздан камни ташкил этади, холос, мулоқотда етказилаётган ахборотнинг 70 фоизидан ортиғи новербал усуллар орқали етказилади²⁶. Яъни, коммуникаторнинг энг муҳим вазифаси — ҳатто энг заиф (балки, онгли равишда сезилмаган ёки аксинча, пухта яширилган) новербал сигнални аниқлаб олиш, уни иложи борича ўзгарувчан, аммо тўғри талқин қилиш, тўғри диагностика қилишдир — яъни суҳбатдошнинг хатти-ҳаракатлари ортида айнан нима яширинганини аниқлаш – қўркув, уят, ёлғон, ҳасад, рашк, психологик комплекслар, ёмон ниятлар, сирлар ва бошқалар.

²⁵ Волчецкая Т.С. Комплексный подход к проблеме установления психологического контакта в оперативно-розыскной деятельности // Вестник Калининградского филиала СПбУ МВД России. 2019. № 4 (58). С. 9–10.

²⁶ Новик Е.Ю. Профайлинг – новое слово в борьбе с терроризмом // Совершенствование профессиональной и физической подготовки курсантов, слушателей образовательных организаций и сотрудников силовых ведомств: материалы XVII Международной научно-практической конференции. Иркутск: ФГКОУ ВПО ВСИ МВД России, 2015. С. 278–279. 464 с.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th October, 2025

Қуйидаги жумлалар тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда профайлинг технологиясини фаол қўллашнинг долзарблигини бевосита кўрсатади. Профайлинг — бу шахснинг хусусиятлари, яширин мотивлари ва берилган маълумотни баҳолашда ижтимоий-психологик усуллар комплекси сифатида, у новербал, вербал ва субвербал хулқ-атвори баҳолашга асосланган бўлиб, вазиятлар ва муносабатлар, ҳаракатлар, инсоннинг хулқ-атвор ва мулоқот моделларини ривожланиш сценарийларини прогноз қилишга қаратилган²⁷. Шунингдек, суҳбатдошнинг жисмоний, психофизиологик, эмоционал ва бошқа реакцияларини масофадан туриб, контакtsiz қайд этишга мўлжалланган махсус техник воситалардан фойдаланиш ҳам талаб этилади. Бу реакциялар тезкор ёки кейинчалик (вазиятга қараб) таҳлил қилиниши, талқин этилиши лозим бўлиб, бу ишни ташаббускор ходим ёки қўшимча мутахассислар — психологлар, психиатрлар ва бошқалар бажариши мумкин. Тезкор-қидирув тадбирларини (жумладан коммуникатив характердаги) оптималлаштириш йўналишлари ва усуллари ҳақидаги фикр-мулоҳазалар доирасида, юқоридаги фикрларни инобатга олган ҳолда, мулоқот мақсадларига эришишда ким томонидан, қандай шароитларда мулоқот амалга оширилаётгани ва респондентнинг маълумот бериш учун мотивацияси қандай эканлиги муҳим роль ўйнаши мумкин. Шу муносабат билан, юқорида санаб ўтилган функционал жиҳатлардан ташқари, ташкилий жиҳатлар — зарур маълумотларга эга бўлган конфидентлардан (жинси, ёши, контингенти, иштирокчига яқинлиги ва бошқалар) фойдаланиш ҳамда хизматлар учун тўлов қилиниши — сўров қилинган шахснинг моддий манфаатдорлиги ҳам истиқболли ҳисобланади. Умуман олганда, бу омил минимал ёки мутаносиб (оқилона) ресурс харажатлари билан мақсадга эришишда (масалан, оғир жиноятни фoш этишда) максимал самарадорликка ҳисса қўшиши мумкин.

²⁷ Арпентьева М.Р. Профайлинг как экспертная технология // Комплексная психолого-психофизиологическая судебная экспертиза: современное состояние и перспективы развития: сборник материалов международной научно-практической конференции. Калуга: КГУ имени К.Э. Циолковского, 2016. С. 11 (270 с.).